

Уилям Федер

ТЕКСТОЛОГИЯТА В ДЕЙСТВИЕ:
ПРИМЕРЪТ НА О ПИСМЕНЕХЪ

В кн. 3 от 1994 г. на сп. "Проглас" публикувах статия със заглавие "Славянска текстология". Някои от изложените в нея теоретични разсъждения се демонстрират по-долу с материал от една старобългарска творба – О писменехъ на Черноризец Храбър, написана на глаголица, според Ц. Цанев (Дисертация, София, 1994 г.) до 921 г., по-късно транскрибирана на кирилица и оттогава засвидетелствувана в голям брой ръкописи (над сто, от които в демонстрацията са използвани 71), които на места твърде много се разминават в показанията си. Предимството на тази творба се състои в това, че повечето ѝ свидетели са обнародвани и следователно достъпни за проверка, както и в това, че има добре аргументирани опити за класификацията им и за интерпретация на вариантите им.

От съображения за икономия демонстрацията не обхваща нито целия текст, нито всичките свидетели. Това съвсем не означава, че текстологичният анализ може да се ограничи с един-единствен пример. Макар че такъв подход е позволен при първоначалната групировка (но дори и там би трябвало да вземем не по-малко от три примера), при по-нататъшното проучване е необходимо да се разгледа целият текст във всичките му свидетели.

Събирането на свидетелите

Свидетелите са събрани и обнародвани от:

1. К. Куев. *Черноризец Храбър*. С., 1967 (допълненията на А. Ю. Языкова. *Русские редакции сказания. О Писменех Черноризца Храбра*. Дипломная работа, Новосибирский гос. университет, Кафедра русской литературы, 1979. Не са използвани в демонстрацията).
2. К. Куев. Черногорският препис на Храбровото сказание – *Старобългаристика* 12 (1988) 3:103–112 (по-нататък Chr).
3. М. Дамянова. Об одном интересном моменте в неисследованном списке сочинения Черноризца Храбра "О писменах". – *Старобългаристика* 2 (1978) 3:80–86.

4. А. Джамбелука-Коссова. *Черноризец Храбър. О писменехъ. С.*, 1980 (по-нататък са използвани нейните сигли за ръкописите).

В № 1 и 3 се публикуват ръкописи 2 с пълно факсимиле, а в 1 и 3 частични факсимилета; микрофилми на някои от ръкописите се пазят в Народната библиотека "Св. св. Кирил и Методий", София. 1 и 4 публикуват и преправките на текста, а 1 освен това и някои кратки версии. Други кратки версии са обнародвани от К. Куев. *Азбучната молитва в славянските литератури. С.*, 1974 [5]

Данни за контекста, в който се среща дадената творба, и за структурата на книгите, в чието съдържание тя влиза, не са системно събрани и проучени, нито са отразени в микрофилмите на ръкописите, т. е. почти напълно липсват свидетелства за самите свидетели.

Свидетелствата са проучвани като цяло от Джамбелука-Коссова [4]; публикацията е критично разгледана от R. Marti в *Anzeiger für slavische Philologie* 14 (1983):117–147; G. Ziffe в *Annali dell'Istituto Orientale di Napoli. Slavistica* 1 (1993):65–95 освен критичен разбор предлага и аргументирани уточнения.

Транскрипция на свидетелствата

Транскрипцията трябва да бъде колкото може по-близка до отделния препис (дипломатична транскрипция със запазване на оригиналния правопис и оформяне) с изключение на следните промени:

а) двете нива на писмото (редното и надредното) се свеждат до едно, като надредните знаци се интегрират в линейна последователност на съответното им място, оградени с къси чертички, титлата се предава с чертичките без знак между тях; ударенията засега се изпускат просто защото различните компютърни системи още не са в състояние да осигурят тяхната съвместимост. За общия поглед на съотношенията ударенията са толкова необходими, колкото и пунктуацията;

б) графичното разнообразие на отделния препис се свежда до дестинктивния минимум знаци; окازیоналните лигатури се развързват (но се отбелязват в бележка), а червенословът, инициалите и заглавните букви се свеждат до едни заглавни букви (но се отбелязват в бележка) – вж. частичното реализиране в [1] и [3]–[4];

в) непрекъснатото писмо (*scriptio continua*) на преписа се разделя на думи според принципите, възприети в *Slovník jazyka staroslověnského*. Praha 1955 – с интервали, а пренесените в края на реда думи се маркират със знак на пренасяне – частичното реализиране в [1] и [3]–[4];

г) за да се осигури сравнимост на свидетелствата се внася единна система на текстологични координати (напр. книга – глава – стих – синтагма), различна от кодикологичните координати (лист – предна или обратна страница – ред) на преписа – вж. частичното реализиране в [4].

Дигитализация на показанията

Показанията [1]-[3], а също допълненията на [4], са записани на магнитни носители през 1994 г. в СУ "Св. Кл. Охридски", катедра "Кирилometодиевистика", от И. Болчева, Т. Иванова, Н. Шойлева и У. Федер, на различни видове апаратура (Атари, IBM, Макинтош) с различни текстообработващи програми, а след това подложени на автоматично сравняване по програматурата *Collate* (Oxford University Computing Service, 13 Banbury Road, Oxford OX2 6NN, GB) на апаратура Макинтош.

За да се осигури съвместимостта им, записите са направени в латинска транскрипция според правилата в *Полата книгописная* 17-18 (1987):28 без кодове за форматиране, т. е. във формата ASCII, познат също като DOS-Text или Text Only. На апаратура Макинтош транскрипцията лесно се конвертира на кирилски шрифт с конвертираща програматура (*Transcribe*, безплатно разпространена от Summer Institute of Linguistics, 7500 N. Camp Wisdom Rd., Dallas, TX 75236, USA). Долу следва образец, ред по ред на (1) преписа [1:424], (2) печатната транскрипция [1:189], (3) латинската транскрипция и (4) конверсията на кирилица.

ДРУЗИИ НАМАЪ, АН ПИСАМЕНЪ ДРУЗИИ
ЖЕ ГЛАУЪ ТЕСОМОУ ЖЕ СЪТЪ СЛОВЕНЪСКИ
КНИГИ. НИ ТОГО БО ЕСТЬ БЪ СТВОРИЛЪ.
НИ ТО АГГАН. НИ СЪТЪ ИЖЕ КОННИ. И
КАКО ЖИДОВЪСКИ И РИМСКИ И ЕЛЛИНСКИ.
ИЖДЕ ѠКОНА СЪТЪ. И ПРИЖТЫ СЪ БЪЛЪ.

ДРУЗИИ ЖЕ ГЛАУЪ. ЧЕСОМОУ ЖЕ СЪТЪ СЛОВЕНЪСКИ КНИГИ; НИ ТОГО БО
ЕСТЬ БЪ СТВОРИЛЪ, НИ ТО АГГАН, НИ СЪТЪ ИЖЕ КОННИ, ИАКО ЖИДОВЪСКИ И
РИМСКИ И ЕЛЛИНСКИ, ИЖДЕ ѠКОНА СЪТЪ, И ПРИЖТЫ СЪ БЪЛЪ. А ДРУЗИИ

<U 8> <S 1> drouz2ii
zhe gl/8t6 <S 2> chesomou zhe sqt6 slovehn'sk61
knig61. <S 3> ni togo bo est6 b/7 stvoril7.
<S 4> ni to agg/li. <S 5> ni sqt6 izh/d/ekonni. <S 6> ja-
ko zhidov'sk61 i rim'sk61 i ellin'sk61.
izhde oh+n kona sqt6. <S 7> i priqt61 sq/tv b/m7.

<U 8> <S 1> друзии
же глауъ. <S 2> чесомоу же сѣть словенъскы
книгы. <S 3> ни того бо есть бѣ створиѣ.
<S 4> ни то аггали. <S 5> ни сѣть иж/д/еконни <S 6> ја-
ко жидовъскы и римъскы и еллинъскы
ижде ѡкона сѣть. <S 7> и прижты сѣ тѣ бѣлѣ.

Групиране

При правенето на дигиталните записи те като цяло се подлагат на първична колация, при което се изключват най-променливите им признаци (преди всичко гласните, полугласните и йотацията), за да се установи грубото групиране на свидетелите. Тази колация, както всички колации, изисква някакъв еталон, спрямо който да се отбелязват различията; еталонът може да бъде един от самите свидетели или пък някакъв своден текст. Долу колацията е направена спрямо реконструирания текст на R. Marti в *Старобългарска литература*.

10(1981):59-70.

<U 8>

<S 1> omitted Lg Me N3 P5 Tol

ДРУЗИ Ж ГАТ] B Chr I L M Pc Sa Sin6 Sol1 Tr X, а ДРУЗИ ГАТ Ky, ДРУЗИ ГАТ P Z, сУТ НЕЛИ ГАЩЕ Bc Bg Bl Bo Br Er Jar K Kx Kz Lk Mg N1 N2 Nov O P1 Pv Sin2 Sin3 Sin4 Sin5 Sol2 Sp Tol2 Un Us Ut Vi, сУТ Ж НЕЛИ ГАЩЕ Ch Ki Mol P2 P1 Ps Sh T U1 V11 V12 Wr, сУТ НЕЛИ ГАЩЕ C Chud Q, сУТ ЕСТ НЕЛИ ГАЩЕ O, сУТ НЕЛИ ГАТ E, НЕЛИ ГАЩЕ F2, НЕЛИ ЧКО ГАТ Be, НЕЛИ Ж ЕРЕТЖИ ИЕРУСИЛА ГАЩЕ P6, ПОМЕЖЕ ГАТ ГДИ Bp Mv

.] omitted Bg Bo C Ch Chr I L Lk P Ps Sh Sin6 Sol1 Tol2 T Tr U1 Un Z

<S 2> omitted Lg Me N3 P5 Tol1

ЧЕСОЛЖ Ж СУТ] B Chr I L Sa X, ЧЕСОЛЖ СУТ M P Z, ЧЕСОЛЖ Ж Pc, ЧЕЛЖ Ж СЕ Sin6, ЧЕЛЖ Ж ЕСТ Tr, ЧЕЛЖ СУТ Bc Ch Ki Kv Mol P2 Ps Sol1 U1 V11 V12 Wr, к ЧЕЛЖ СУТ P1 T, и ЧЕЛЖ СУТ Sh, ЧЕЛЖ Bc Bg Bl Br C E Er F2 Jar K Kx Kz Mg N1 N2 P1 Sin1 Sin2 Sin3 Sin4 Sin5 Sol2 Sp Un Us Ut, к ЧЕЛЖ Nov, ЧЕО РАДИ Bo Chud Lk O Pv Q Tol2 Vi, ЧЕО РАДИ P6, сУТ НЕЛИЖ СУТ КМИ ИЗВЕЛА Bp, ИЗ НЕЛИЖ СИНГ ИЗВЕЛИ СУТ Mv СЛОВЕНСКИ ЕНИТИ] B Chr I L M My Pc Sol1 X, СЛОВЕНСКИ ЕНИТИ Kv P Sin6 Tr Z, СЛОВЕНСКА КНИГА Bp, СЛОВЕНСКА ГРАМОТА P6, СЛОВЕНСКИ НИКЛАНА Ch Ki Mol P2 P1 Ps Sa Sh T U1 V11 V12 Wr, СЛОВЕНСКА ПИСМАНА Bc Bg Bl Bo Br C Chud E Er F2 Jar K Kx Kz Lk Mg N1 N2 Nov O P1 Pv Q Sin1 Sin2 Sin3 Sin4 Sin5 Sol2 Sp Tol2 Un Us Ut Vi

.] omitted Bo C Chud Lk Nov O Q

<S 3> omitted Lg Me N3 P5 Tol1

НИ ТОГО БО ЕСТ БГ СТВОРИА] B Chr I L M Pc Sol1 Tr X, НИ ТОГО БО БГ СТВОРИА ЕСТ P Z, НИ ТОГО БГ СТВОРИА НЕСТ Sa, НИ ТО ТЕЖ СТВОРИ Bc Bg Bl Bo Br E Er F2 Jar K Kx Kz Lk Mg N1 N2 Pv Sin1 Sin3 Sin4 Sin5 Sol2 Sp Tol2 Un Us Ut Vi, НИ БО ТЕЖ БГ СТВОРИ C Ch Chud Ki Mol Nov O P1 P2 Ps Q Sin2 U1 V11 V12 Wr, НИ БГ ТЕЖ СТВОРИ ЕСТ P1 Sh T, НИ ТЕЖ ЕСТ БГ СТВОРИ Sin6, НИ БО СА БГ СТВОРИ P6, ТЕЖ ЧБО НИ СТВОРИ БГ Be, а НЕС ИХ НИ СТВОРИ Bp Mv, БГ БО ИХ НЕ СТВОРИ Kv

.] omitted Bg Bo C F2 Kx Lk O P1 P2 P6 Pn Sin4 Sin6 Tr U1 U1

<S 4> omitted Lg Me N3 P5 Sin6 Tol1 Tr

НИ ТОГО АГАИ] M Sol1, НИ ТИ АГАИ Sa, НИ ТО АГАИ B Chr I L Pc X Z, НИ АГА Bc Bg Bl Bo Br C Chud E Er F2 Jar K Kv Kx Kz Mg N1 N2 Nov O P6 Pv Q Sin1 Sin2 Sin3 Sin4 Sin5 Sol2 Sp Tol2 Un Us Ut Vi, НИ АГАИ Ch Ki Mol Mv P1 P2 P1 Sh T U1 V11 V12 Wr, и АГАИ Bp

.] omitted Bg Bo Bp Ch Chr F2 Lk Mv N2 P P1 P1 Ps Sh Sin4 Sin5 Sol1 Sol2 T U1 Un Z

<S 5> omitted Lg Me N3 P5 Tol1

НИ СУТ ИКСОНИ] B Chr I K1 L P Pc X Z, НИ СУТ ИКСОНИ Sh, НИ СУТ ИКСОН Ch P2 Ps U1 V11 V12, НИ СУТ ИКСОНИ T, НИ СУТ ИКСОНИ M Mol Sol1, НИ СУТ ИКСОНИ Sa, НИ СУТ ИХ ИКСОНИ Wr, СУТ ИКСОНИ P1, ИКСОНИ Sin6 Tr, ИКСОНИ СЛОВЕНСКИ ЕНИТИ Mv, СУТ ИКСОНИ СЛОВЕНСКИ ЕНИТИ ДИДИ Bp, НИ СУТ ЗАКОНИ Bc Bg Bl Bo Br C Chud E Er F2 Jar K Kv Kx Kz Lk Mg N1 N2 Nov O Pv Q Sin1 Sin2 Sin3 Sin4 Sin5 Sol2 Sp Tol2 Ut Vi, НИ СУТ Ж ЗАКОН P1, НИ СУТ ЗАКОН Un, НИ СУТ ЗАКОНИ ИКНИ P6, НИ ЗАКОНИ СУТ Bc, и СУТ ЗАКОНИ Us

.] omitted Bc Bg Bl Bo Br Ch F2 Jar K Kx Kz Mg P1 P6 Pv Sh Sp Tol2 U1 Vi V11 V12 Wr

<S 6> omitted Lg Me N3 P5 Tol1

АКО ЖИДОВСКИ И РИДСКИ И БАРИСКИ] B Chr I L M Mol P Pc Sol1 X Z (, added Chr M Mol P Pc Sol1 Z), АКОЖ ЖИДОВСКИ И РИДСКИ И БАРИСКИ Sa, АКОЖ ЖИДОВСКИ И БАРИСКИ И РИДСКИ Be, но ЖИДОВСКИ, БАРИСКИ, РИДСКИ Sin6 Tr, АКО ЖИДОВСКИ И БАРИСКИ Ch P1 P2 P1 Ps Sh U1 V11 V12 (, omitted P1 Ps Sh U1), АКО ЖИДОВСКИ Be Bg Bl Bo Br C Chud E Er Jar K K1 Kx Kz N1 N2 Nov Pv Q Sin1 Sin2 Sin3 Sin4 Sin5 Sol2 Sp T Tol2 Un Us Ut Vi (, omitted Bc Bg Bl Bo C Er Jar K K1 Kz N1 Nov Tol2), АКО ЖИДОВСКИ И БАРИСКИ Kv Lk, АКОЖ ЖИДОВСКИ И БАРИСКИ F2 O (, omitted F2), АКОЖ ЖИДОВСКИ, БАРИСКИ Mg, АКОЖ ЖИДОВСКИ ГРИСКИ И БАРИСКИ Bp, АКОЖ ЖИДОВСКИ И РИДСКИ Mv, ЖИДОВСКИ И БАРИСКИ Wr, и АКО БО ЖИДОВСКА И БАРИСКИ ГРАМОТА P6, , added B Bc Be Bl Bp Br C Chr Chud E Er Jar K Kx Kz Lk Lk M Mg N1 N2 Nov O P Pv Q Sin2 Sin4 Sin6 Sol1 Sol2 Sp Un Us Vi Wr X Z

ИЖ ОТ КОНА СУТ] B I L P Pc Sa X Z, ИЖ ОТ ИКСОНИ СУТ Chr, ИКСОНИ СУТ Tr, ИКСОНИ СУТ M Sin6 Sol1, ИЖ ИКСОНИ M, но сУТ ИКСОНИ Bp, ИЗ НАЧАЛА СУТ Ch Ki Mol P1 P2 P1 Ps Sh T U1 V11 V12 Wr, ИЖ ОТ ЗАКОНА СУТ Bc Bg Bl Bo Br C Chud E Er F2 Jar K Kv Kx Kz Lk Mg N1 N2 Nov O P6 Pv Q Sin1 Sin2 Sin3 Sin4 Sin5 Sol2 Sp Tol2 Un Us Ut Vi, СИ ЧКО СУТ ОТ ЗАКОНА Be

. added B Bg Br Ch Chr E Er I Jar K1 L N1 Nov O P P2 P6 Pc P1 Ps Pv Q Sin1 Sol2 Tr Us V11 V12 X Z

<S 7> omitted Lg Me N3 P5 Tol1

И ПРИАТИ СУТ БГМ] B Chr I L M Pc Sa Sol1 Tr U1 V11 V12 X, ПРИАТИ СУТ БГМ Mol P1 Wr, и ПРИАТИ БГМ Nov, и ПРИАТИ БГМ Kv, ПРИАТИ БГМ Sin6, и ПРИАТИ СУТ БГМ K1 P P2 Ps Sh Z, а ПРИАТИ СУТ БГМ P1, и ПРИАТИ БГМ P6, и ПРИАТИ БГМ Bc Bg Bl Bo Br Chud E Er F2 Jar K Kx Kz Lk Mg N1 N2 O Pv Q Sin1 Sin2 Sin3 Sin4 Sin5 Sol2 Sp Tol2 Un Us Ut Vi, ПРИАТИ БГМ Bc C, БГМ T, БГМ ПРИАТИ СУТ Bp, БГМ ПРИАТИ СУТ Mv

.] omitted U1 Un

Относително съвпадане или разминаване на четенията показва наличието на 20 групи, което ще бъде потвърдено или отхвърлено от по-нататъшното проучване: 1. *B Chr IL*, 2. *Bp Mv*, 3. *C Chud* [въпреки разминаването в 2], 4. *Ch Kt P2* [въпреки разминаването в 5 и 7], 5. *M Soll*, 6. *O Q* [въпреки разминаването в 1 и 6], 7. *PZ* [въпреки разминаването в 4], 8. *Pc X* [въпреки разминаването в 2], 9. *Pl Sh T* [въпреки разминаването в 2 и 5], 10. *Sin6 Tr* [въпреки разминаването в 3, 6 и 7], 11. *U1 V11 V12 Wr* [въпреки разминаването в 5, 6 и 7], 12. 30-те преписа от *Bc* до *Vi* [въпреки разминаването в 1, 2, 5 и 6]; 13. 5-те преписа с пропуск, които трябва да се групират въз основа на по-дълъг образец на текст; 14–20. 7 индивидуални свидетели: *Be Kv Mol Pl P6 Ps* и *Sa*.

Поправяне на записите

Още при групирането в записите се откриват грешки и непоследователности, които замърсяват колацията. За напълно правилни могат да се смятат единствено автоматично четените (сканирани) текстове; ръчно изработените записи трябва внимателно да се проверяват по източниците. В случая горе колацията в синтагмата 4 беше замърсена от четенето *Mol агги*! При проверка на микрофилма се оказа, че то е погрешно четене на *агг/аи*, механично повторено от Куев [1]; колацията на групата 11 беше замърсена от разликата в записването на съкращенията под титла (съответно *аг//гаъ*, *агг//аъ* и *агга//ъ*).

Необходимостта от поправяне ще се проявява и в по-нататъшните етапи на проучването; ако не се разглежда внимателно всеки отделен случай, самите резултати на проучването ще бъдат поставени под съмнение.

Проверка на групирането

Необходимо е да се проверят и резултатите от групирането. За да се докаже наличието на тясно очертани групи, трябва да се установи разминаването вътре във всяка група и да се обясни произходът и незначителността му. Затова се налага повторна колация (с по-малка степен на абстракция) на свидетелите на всяка отделна група. Това се показва долу за най-голямата група, 12, въз основа не на реконструирания текст на *Marti*, а въз основа на свидетеля *Bc* (за разлика от по-горната колация са пропуснати всички случаи на съгласие с еталона):

<U 8>

<S 1>

сѣт | сѣт Lk ; omitted F2 — нѣвы | нѣвы Bg N2 , нѣвы Bo K Ut , нѣвы E Mg — глаголю | глаголю Lk , глаголюще Bo Nov Sin1 , глаголю E

<S 2>

чѣсто | чѣсто ради Bo Lk Pv Tol2 Vi , г added Nov — словесѣсѣда | словесѣсѣда Nov Pv , словесѣсѣда Sin4 Sin5

<S 3>

нѣ | нѣ N2 Un — бг | бг K , вои Nov — сотвори | створи F2 Kx Vi , сотвори Nov , створи Sin2

<S 4>

дѣла | дѣла Bo Jar Sol2 , дѣла E Sin1 Sin3 Us , дѣла N2 Nov

<S 5>

нѣ | нѣ Us — сѣт | сѣт K , сѣт N2 — законнѣ | законнѣ Jar Lk Sin2 Sin4 , законнѣ K Kz , законнѣ Nov , закон Un

<S 6>

ако | ако Bo , акоже F2 Mg — жидовсѣда | жидовсѣда Vi Sin4 , жидовсѣда K , жидовсѣда Lk . . added Sin1 Sin3 Un — славнѣсѣда | славнѣсѣда Bo , славнѣсѣда K — нѣже | нѣже K Sol2 Tol2 Un — сѣт | сѣт K

<S 7>

прѣятнѣ | прѣятнѣ Bo Un , прѣятнѣ K , прѣятнѣ Nov — бгом | бгом Vi , бгом Nov

Повечето разночетения са чисто правописни и лесно се обясняват с техниката на преписването. Четенията *1 глаголю E*, *2 чѣсто ради Bo Lk Pv Tol2 Vi* и *к чѣсту Nov*, *3 сотвори Nov Sin2*, *7 прѣятнѣ Nov* са засвидетелствани освен в 12 и в други групи и поради това биха могли да се разглеждат като белези на контаминация със свидетелство от друга група. Но на подобна интерпретация пречи фактът, че: (1) по качеството си вариантите могат да са толкова спонтанни, колкото и заимствани, и (2) че честотата им е крайно ниска; само тройното отклонение на свидетел Nov в 2, 5, и 7, ако бъде потвърдено от сходна честота на отклонения другаде в текста, би могло да бъде основание за обособяването на свидетелството му като контаминирано (действително става дума за прегледаното и поправено печатно издание от 1776 г.).

Оттук проучването тръгва в две различни, но взаимно допълващи се посоки: за всяка една от 20-те групи то трябва да установи: (1) един строго нормализиран еталон на груповия текст, и (2) един модел на текста на общия източник на груповия текст.

Груповият еталон

Свидетелствата се подреждат паралелно по глави и синтагми и от тях се изгражда еталонът на общия им текст със строго нормализирани написания и форми. Еталонът отразява всички схващания на изследвача за граматичната коректност на текста и по такъв начин служи като филтър, чрез който се проявяват всички реални отклонения на отделните свидетелства в групата.

При изграждането на еталона ние спазваме следните правила:

д) правописът на корени и основи на думите следва *Slovník jazyka staroslověnského*, а на окончания — A. Leskien. *Altbugarische Grammatik*. Leipzig 1910, ако е необходимо — с поправки по фонотактичните правила на H. G. Lunt. *Old Church Slavonic Grammar*. The Hague 1974, 29–40;

е) съгласието на свидетелствата в лексиката, синтаксиса и граматиката стриктно се спазва дори ако дава място на анаколути (както долу в 2 и 5–7);

ж) при разминаването на свидетелствата в еталона се възприема формата, която с най-малка вероятност е резултат от съкращение, изопачаване или заличаване (т. е. като правило се взема най-правилната или най-пълната форма).

Така изглежда еталонът на група 11.

<U B><S 1> сѣтз же нѣши глаголющѣи . <S 2> челоу сѣтз словѣньскѣ пикимена . <S 3> ни бо тѣхъ богу сътворѣни . <S 4> ни ангѣли . <S 5> ни сѣтз иже докоуны . <S 6> яко жидовьскѣи . и бѣлиньскѣи изъ начала сѣтз . <S 7> и прѣати сѣтз боуоу .

Модел на източника

Създадените по такъв начин еталони служат като основа за още една колация на всяка отделна група свидетели. При тази колация се откриват всички отклонения от еталона на всеки свидетел. Съгласието на всички свидетели в едно отклонение е важно за реконструкцията на източника на съответната група и служи за уточняване на самия еталон.

Долу се привежда колацията на група 11 спрямо горния еталон:

<U B>
<S 1>
сѣтз | сѣт/и U1 , соуѣт/и V11 V12 , сѣт/и Wг — нѣши | нѣши V11 V12 Wг — глаголющѣи . | глаголюи U1 , глаголюи . V11 V12 , глаголюи . Wг
<S 2>
челоу | челоу U1 V12 , челоу V11 , челоу/и Wг — сѣтз | сѣт/и U1 , соуѣт/и V11 V12 , сѣт/и Wг — словѣньскѣ | словѣньскѣ U1 V11 Wг , словѣньскѣ V12 — пикимена . | пикименѣ U1 , пикименѣ . V11 V12 , пикименѣ . Wг
<S 3>
тѣхъ | тѣх/и U1 V11 V12 Wг — богу | богу U1 V11 , бѣ V12 Wг — сътворѣни . | сотворѣни/и U1 , сотвори/и . V11 , сотвори/и . V12 , сътвори/и . Wг
<S 4>
ни боу . | аггѣли U1 , аггѣли . V11 V12 Wг
<S 5>
сѣтз | сѣт/и U1 , соуѣт/и V11 V12 , сѣт/и Wг — иже докоуны | иже/жоскоуи U1 , иже/жоскоуи V11 , ижежоскоуи V12 , иже/ижекоуи Wг
<S 6>
яко | яко/и V12 , omitted Wг — жидовьскѣи . | жидовьскѣи U1 , жидовьскѣи V11 , жидовьскѣи V12 , жидовьскѣи . Wг — бѣлиньскѣи | бѣлиньскѣи U1 , бѣлиньскѣи V11 , бѣлиньскѣи V12 , бѣлиньскѣи . Wг — изъ начала | изъ/начало U1 , изъ начала V11 V12 , изъ начала Wг — сѣтз . | сѣт/и U1 , соуѣт/и . V11 V12 , сѣт/и Wг
<S 7>
и | omitted Wг — прѣати | прѣати U1 , прѣати V11 V12 , прѣати Wг — сѣтз | сѣт/и U1 V12 , соуѣт/и V11 , сѣт/и V12 , сѣт/и Wг — боуоу . | бѣ/и U1 , бѣ/и/и . V11 , бѣ/и/и . V12 , бѣ/и/и . Wг

Общият източник на свидетелствата е съдържал значителен брой съкращения и надредни букви; ограничена е била употребата на полугласната ъ дори в етимологични позиции; той е отразявал балканско-украинското редуване на ъ и и и е съдържал трудното четене 5 ижежоскоуи. Тясното графично и пунктуационно съответствие на V11 и V12 ги обособява вътре в групата 11; Wг, напротив, се отдалечава от групата чрез пропуски и лошо проведено подобряване 5 иже/ижекоуи.

Източниковият текст на група 11 ще изглежда така:

сѣ же нѣши глаголюи . челоу сѣ словѣньскѣ пикимена . ни бо тѣхъ сътвори/и . ни аггѣли . ни сѣ иже/жоскоуи яко жидовьскѣи и бѣлиньскѣи изъ начала сѣ . и прѣати сѣ бѣ/и .

Този модел на източниковия текст ще играе роля при реконструкцията на историята на текста. В изследването на архетипния текст на творбата засега ще вземаме под внимание само еталона, а не модела.

Сравняване на еталоните

След като са установени и елиминирани спонтанните вариации вътре в източниковите текстове на всяка група и след като са уточнени еталоните да отговарят максимално на източниковите текстове, на третия етап от проучването еталоните се сравняват помежду си, за да се установи зависимостта им от един или повече общи хипархетипове. Долната колация е направена въз основа на група 1:

<U R >< S I >

ДРОУСЪН ЖЕ ГАЛГОАИЖЪТЪ | 10, ДРОУСЪН ЖЕ ГАЛГОАИЖЪТЪ 5 8 20, ДРОУСЪН ГАЛГОАИЖЪТЪ 7, а ДРОУСЪН ГАЛГОАИЖЪТЪ 15, СЪТЪ ЖЕ ИЩЪН ГАЛГОАИЖЪТЪ 19, СЪТЪ ЖЕ ИЩЪН ГАЛГОАИЖЪТЪ 9, СЪТЪ ЖЕ ИЩЪН ГАЛГОАИЖЪТЪ 4 11 16, СЪТЪ ИЩЪН ГАЛГОАИЖЪТЪ 12, ИЩЪН ГАЛГОАИЖЪТЪ 3, СЪТЪ ИЩЪН ГАЛГОАИЖЪТЪ 6, СЪТЪ ИЩЪН ГАЛГОАИЖЪТЪ 17, ИЩЪН ЖЕ РЕТИНЪН ГАЛГОАИЖЪТЪ ГАЛГОАИЖЪТЪ 18, ИЩЪН СЪБО ГАЛГОАИЖЪТЪ 14, ПОМЕЖЕ ГАЛГОАИЖЪТЪ ТРАДИ 2

. | omitted 7 10 19

<S 2>

ЧЕМОУ ЖЕ | 8 20, ЧЕМОУ ЖЕ 5 7, ЧЕМОУ ЖЕ 10, ЧЕМОУ 3 4 11 12 14 15 16 17 19, БЪ ЧЕМОУ 9, ЧЕМО РАДИ 6, ЧЕМО РАДИ 18, ОТЪ ИЩЪНЪ ЕДИНЪ ИДЕКАИ СЪТЪ 2
СЪТЪ СЪВЪНЪСЪНЪ ЕДИНЪ | 5 8, СЪТЪ СЪВЪНЪСЪНЪ ЕДИНЪ | 7 15, ИЩЪН СЪВЪНЪСЪНЪ ЕДИНЪ | 10, СЪВЪНЪСЪНЪ ЕДИНЪ | 2, СЪТЪ СЪВЪНЪСЪНЪ ПЪКЪМЪНЪ 4 9 11 14 16 19 20, СЪВЪНЪСЪНЪ ПЪКЪМЪНЪ 3 6 12 17, СЪВЪНЪСЪНЪ ПЪКЪМЪНЪ 18

. | omitted 3 6 20

<S 3>

НИ ТОГО БО | 5 7 8 10, НИ ТОГО 20, НИ БО ТЕХЪ 3 4 6 11 12 16 17 19, ТЕХЪ СЪБО НЕ 14, а ИЩЪНЪ ИХЪ 2, БОЪ КО ИХЪ 15, НИ КО ИХЪ 18, НИ 9
ИЩЪН БОЪ СЪТЪОМЪНЪ | 5 8 10, БОЪ СЪТЪОМЪНЪ ИЩЪНЪ 7 9, БОЪ СЪТЪОМЪНЪ ИЩЪНЪ 20, БОЪ СЪТЪОМЪНЪ 2 3 4 6 11 16 17 18 19, СЪТЪОМЪНЪ БОЪ 14, НЕ СЪТЪОМЪНЪ 15
КОЪ СЪТЪОМЪНЪ 12

. | omitted 17 18 19

<S 4>

НИ ТО АНГЕАИ | ТО НИ АНГЕАИ 7 8, НИ АНГЕАИ 3 6 12 14 15 18 19, НИ АНГЕАИ 2 4 9 11 16 17, НИ ТОГО АНГЕАИ 5 20, omitted 10

. | omitted 2 7 9 19

<S 5>

НИ СЪТЪ ИЖДЕКОМЪНЪ | 4 7 8 11 19, НИ СЪТЪ ЖЕ ИЖДЕКОМЪНЪ 9, НИ СЪТЪ ИЖДЕКОМЪНЪ 5 16, СЪТЪ ИЖДЕКОМЪНЪ 17, ИЖДЕКОМЪНЪ СЪТЪОМЪНЪ ЕДИНЪ | 2, ИЖДЕКОМЪНЪ 10, НИ СЪТЪ ИЖДЕКОМЪНЪ 20, НИ СЪТЪ ИЖДЕКОМЪНЪ 3 6 12 15, НИ СЪТЪ ИЖДЕКОМЪНЪ ИЩЪНЪ 18

. | omitted 17 18 19

<S 6>

ИДЕО ЖИДОВЪСЪНЪ | 4 5 7 8 9 11 17, ИДЕО ЖИДОВЪСЪНЪ 10, ИДЕО ЖИДОВЪСЪНЪ 19, ИДЕО ЖИДОВЪСЪНЪ 15 16, ИДЕО ЖЕ И ЖИДОВЪСЪНЪ 2, ИДЕО ЖЕ ЖИДОВЪСЪНЪ 20, ИДЕО ЖИДОВЪСЪНЪ 3 12, ИДЕО ЖЕ ЖИДОВЪСЪНЪ 6 14, и ИДЕО ЖЕ ЖИДОВЪСЪНЪ 18

. added 3 4 5 9 10 11 12 16 17

И РИВЪСЪНЪ | 5 7 8, И РИВЪСЪНЪ 16, И РИВЪСЪНЪ 20, СЛАВЪСЪНЪ 10, И СЛАВЪСЪНЪ 14, omitted 2 3 4 6 9 11 12 15 17

. added 5 7 8 10 16

И СЛАВЪСЪНЪ | 4 5 7 8 9 11 17, И СЛАВЪСЪНЪ 19, И СЛАВЪСЪНЪ 15 16, И СЛАВЪСЪНЪ 20, И СЛАВЪСЪНЪ 3 6 12, И СЛАВЪСЪНЪ ПЪКЪМЪНЪ 18, ГРАЧЪСЪНЪ 2, РИВЪСЪНЪ 10, И РИВЪСЪНЪ 14

. | omitted 4 9 15 17 18 19 20

ИДЕО ОТЪ КОМЪ СЪТЪ | 7 8 20, ИДЕО ОТЪ КОМЪ СЪТЪ 10, ИЖДЕКОМЪНЪ СЪТЪ 5, ИЖДЕКОМЪНЪ СЪТЪ 4 9 11 16 17 19, ИЖДЕКОМЪНЪ СЪТЪ 3 6 12 15 18, НИ СЪБО СЪТЪ ОТЪ ДЪСЪНЪ 14, НИ СЪБО ИЖДЕКОМЪНЪ 2

<S 7>

И ПРИВАТЪ СЪТЪ БОЪНЪ | 4 5 8 10 11 20, ПРИВАТЪ СЪТЪ БОЪНЪ 17, И ПРИВАТЪ СЪТЪ БОЪНЪ 7 9 12 16 19, И ПРИВАТЪ СЪТЪ БОЪНЪ 3 6, ПРИВАТЪ СЪТЪ БОЪНЪ 14, И ПРИВАТЪ СЪТЪ БОЪНЪ 15, И ПРИВАТЪ СЪТЪ БОЪНЪ 18, БЪВЪ ПРИВАТЪ СЪТЪ 2

Прегрупиране

Относителното съвпадение и разминаване на отделните групи сочи възможността 9 от тях да се обединят в 3 хипархетипа (сиглите са взети от Джамбелука-Коссова [4]):

Групи 1, 7 и 8 (от които 1+8 са особено тясно свързани) = хипархетип α:

- 1: 1+7 дръзки > 8 дръзки — 1+8 же > 7 пропуск — 8 пунктуация > 1+7 пропуск
- 2: 1+8 же > 7 пропуск — 7 съветъискъва > 1+8 съветъискъзи (или обратно)
- 3: 1+8 нести сътвориам > 7 сътвориам нести (или обратно)
- 4: 1+8 пунктуация > 7 пропуск
- 6: 1 пунктуация двойна > 7+8 тройна (или обратно)
- 7: 1+8 привъти > 7 привътизи

Групи 3, 6 и 12 = хипархетип ε:

- 1: 12 сътиз нъци > 3 нести нъци > 6 сътиз нести нъци — 6+12 глѣк > 3 глѣкен
- 2: 12+3 челоу > 6 чесо рѣди
- 3: 3+6 сътвориам > 12 сътвори (или обратно)
- 5: 3+12 яже > 6 яжеже
- 6: 12 пунктуация едипична > 3 двойна > 6 тройна (или обратно)
- 7: 12 сътиз > 3+6 пропуск

Групи 4, 9 и 11 (от които 4+11 са особено тясно свързани) = хипархетип δ

- 1: 9 глѣк > 4+11 глѣкен
- 2: 4+11 челоу > 9 къ челоу
- 3: 4+11 ни бо тѣхъ > 9 ни (прескачане на кои) — 4+11 сътвориам > 9 сътвориам нести (или обратно)
- 5: 4+11 иждекъвниа > 9 иждекъвна
- 6: 4+9 пунктуация двойна > 11 тройна (или обратно)
- 7: 4+11 привъти > 9 привътизи

Предложенията да се тълкува посоката на зависимостта се основават на правилото “кое от двете е било сведено до второто?” (*utrum in alterum abiturum erat?*). Те трябва да се проверят в целия текст. Забележително е, че четенията с по-ниска стойност не се ограничават в нито една отделна група; всъщност никоя от тях не дава “по-добро” свидетелство за текста.

Наблюдението е важно за тълкуване на данните при по-нататъшните етапи от проучването.

Изолирани групи

След такова обединяване остават изолирани 10 групи свидетели, 7 от които съдържат не повече от един свидетел. Необходимо е да се определи кои от дадените групи имат статус, подобен на горните хипархетипове α, δ и ε, и кои не. Да разгледаме най-напред групите, представени от повече от един свидетел:

Група 2 (свидетели *Bp Mv*):

- 1: индивидуално четене
- 2: индивидуално четене, средно с α и 5
- 3: индивидуално четене, средно с ϵ и β
- 4: четенето на β
- 5: индивидуално четене, средно с 10 и 20
- 6: индивидуално четене, средно с ϵ и β
- 7: индивидуално четене, средно с 5

Група 5 (свидетели *M Soll*):

- 1: четенето на α (8)
- 2: четенето на α (7)
- 3: четенето на α (1+8)
- 4: индивидуално четене, средно с 20
- 5: индивидуално четене, средно с 2, 10, 20
- 6: индивидуално четене, средно с α , 10, 20 — индивидуално четене, средно с 2
- 7: четенето на α (1+8)

Група 10 (свидетели *Sinb Tr*):

- 1: четенето на α (1)
- 2: индивидуално четене, средно с α
- 3: четенето на α (1+8) и 5
- 4: пропуск
- 5: четенето на α (1+8)
- 6: индивидуално четене, средно с α и 20
- 7: индивидуално четене, средно с α (1+8)

Ярката индивидуалност на четенията в дадените групи, отсъствието на последователни белези от редакторска обработка, а също липсата на последователно сближаване с един от познатите хипархетипове (за група 10 такава липса трябва да се докаже на по-обширен образец от текста) им придават статус на отделни хипархетипове: група 2 = хипархетип β , група 5 = хипархетип β , група 10 = хипархетип γ .

За групите 14–20, всяка представена от единствен свидетел, данните са следните:

Група 14 (свидетел *Ve*):

- 1: индивидуално четене, средно с ϵ
- 2: четенето на β
- 3: индивидуално четене, средно с ϵ
- 4: четенето на ϵ
- 5: четенето на ϵ
- 6: индивидуално четене, средно с ϵ
- 7: индивидуално четене, средно с ϵ (3+6)

Група 15 (свидетел *Kv*):

- 1: индивидуално четене, средно с α (8)
- 2: индивидуално четене, средно с α (7)
- 3: индивидуално четене, средно с $\alpha + \epsilon$
- 4: четенето на ϵ
- 5: четенето на ϵ
- 6: четенето на ϵ
- 7: индивидуално четене, средно с $\alpha + \epsilon$

Група 16 (свидетел *Mof*):

- 1: четенето на β (4+11)
- 2: четенето на β (4+11)
- 3: четенето на β (4+11)
- 4: четенето на β (4+11)
- 5: четенето на β
- 6: четенето на $\beta + \beta$
- 7: четенето на β (9)

Група 17 (свидетел P1):

- 1: четенето на ϵ
- 2: четенето на ϵ
- 3: четенето на δ (4+11)
- 4: четенето на δ (4+11)
- 5: четенето на β
- 6: четенето на δ
- 7: четенето на δ (4+11)

Група 18 (свидетел P6):

- 1: индивидуално четене, средно с ϵ
- 2: индивидуално четене, средно с ϵ (6)
- 3: индивидуално четене, средно с ϵ (6+12)
- 4: четенето на ϵ
- 5: индивидуално четене, средно с ϵ
- 6: индивидуално четене, средно с ϵ
- 7: индивидуално четене, средно с ϵ

Група 19 (свидетел P3):

- 1: четенето на δ (9)
- 2: четенето на δ (4+11)
- 3: четенето на ϵ и δ
- 4: четенето на ϵ
- 5: четенето на δ
- 6: четенето на δ
- 7: четенето на ϵ и δ (9)

Група 20 (свидетел Sa):

- 1: четенето на α (1)
- 2: индивидуално четене, средно с $\alpha + \epsilon$
- 3: индивидуално четене, средно с δ (9)
- 4: индивидуално четене, средно с β
- 5: индивидуално четене, средно с β
- 6: индивидуално четене, средно с α
- 7: четенето на α (1+8)

За групите 14–17 и 19 данните са ясни: свидетелствата им произлизат от контаминация на познати хипархетипове (14 = контаминация δ и ϵ ; 15 = контаминация α и ϵ ; 16 = контаминация β и δ ; 17 = контаминация δ и ϵ (четенето в 5 трябва да се оцени като спонтанна промяна, защото друго четене на β няма в свидетеля), различна от 14; 19 = контаминация на δ и ϵ , различна от 14 и 17. За група 18 данните са също така ясни: Свидетелството ѝ произлиза от обработка (редакция) на хипархетипа ϵ . Статусът на дадените групи следователно е вторичен по отношение на познатите хипархетипове и свидетелствата им не могат да бъдат използвани при решаването на конфликти между свидетелите.

За група 20 данните са по-сложни. Ако свидетелството ѝ е контаминирано, контаминацията е станала от четири хипархетипа едновременно, което е незасвидетелствувано до началото на съвременната текстология. Разбира се, контаминацията би могла да се дължи на издателя на сега изчезналия свидетел И. И. Срезневски (1848), но това би означавало да

се отрекат грижите му да събере в отделен критически апарат разночетенията и да отбележи изрично намесите си в правописа на ръкописа. Поради това група 20 трябва да се разглежда като единствения свидетел на седми хипархетип = хипархетип s.

Сравняване на хипархетиповете

Когато текстовете на хипархетиповете се подредят паралелно, бие на очи фактът, че въпреки тясната обвързаност помежду им, не е възможно еднозначно обединяване в един-единствен архетипен текст:

<U8><S1>

- α ΔΡΟΥΣΗΙ ΖΕ ΓΑΛΟΛΙΛΑΙΤΣ .
- β ΔΡΟΥΣΗΙ ΖΕ ΓΑΛΟΛΙΛΑΙΤΣ .
- в СЛЪТЪ ЖЕ НЪЦЦИ ГΑΛΟΛΙΛΑΙΤΣΕ .
- ε СЛЪТЪ НЪЦЦИ ГΑΛΟΛΙΛΑΙΤΣΕ .
- б ПОНЕЖЕ ΓΑΛΟΛΙΛΑΙΤΣ ΓΡΕΔΙ .
- г ΔΡΟΥΣΗΙ ΖΕ ΓΑΛΟΛΙΛΑΙΤΣ .
- ѕ ΔΡΟΥΣΗΙ ΖΕ ΓΑΛΟΛΙΛΑΙΤΣ .

<S2>

- α ΗΕΣΟΜΟΥ ΖΕ СЛЪТЪ СΛΟΒΕΥΝΗΣΚΖΙΛΑ ΚΑΙΝΗΤΙ .
- β ΗΕΣΟΜΟΥ СЛЪТЪ СΛΟΒΕΥΝΗΣΚΖΙ КΑΙΝΗΤΙ
- в ΗΕΜΟΥ СЛЪТЪ СΛΟΒΕΥΝΗΣΚΑΙ ΠΙΣΜΕΝΑ .
- ε ΗΕΜΟΥ СΛΟΒΕΥΝΗΣΚΑΙΣ ΠΙΣΜΕΝΑ .
- б ОΥΤΑ ΝΗΜΙΝΑ ΚΑΙΝΗΤΣ ΙΖΕΒΑΙ СЛЪТЪ СΛΟΒΕΥΝΗΣΚΑΙ ΚΑΙΝΗΤΣΙ .
- г ΗΕΜΟΥ ΖΕ ΗΕΣΤΣ СΛΟΒΕΥΝΗΣΚΖΙΛΑ ΚΑΙΝΗΤΣΙ .
- ѕ ΗΕΣΟΜΟΥ ΖΕ СЛЪТЪ СΛΟΒΕΥΝΗΣΚΑ ΠΙΣΜΕΝΑ .

<S3>

- α ΗΙ ΤΟΥ ΒΟ ΗΕΣΤΣ ΒΟΥΣ СЗТВОРИΛΣ .
- β ΗΙ ΤΟΥ ΒΟ ΗΕΣΤΣ ΒΟΥΣ СЗТВОРИΛΣ .
- в ΗΙ ΒΟ ΤΕΥХ ΒΟΥΣ СЗТВОРИΛΣ .
- ε ΗΙ ΒΟ ΤΕΥХ ΒΟΥΣ СЗТВОРИ .
- б Δ ΗΕΣΤΣ ΙУХ ΒΟΥΣ СЗТВОРИΛΣ .
- г ΗΙ ΤΟΥ ΒΟ ΗΕΣΤΣ ΒΟΥΣ СЗТВОРИΛΣ
- ѕ ΗΙ ΤΟΥ ΒΟΥΣ СЗТВОРИΛΣ ΗΕΣΤΣ .

<S4>

- α ΗΙ ΤΟ ΔΗΓΕΛΙ .
- β ΗΙ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΗ .
- в ΗΙ ΔΗΓΕΛΙ .
- ε ΗΙ ΔΗΓΕΛΑΙ .
- б ΗΙ ΔΗΓΕΛΙ
- г ΗΙ ΔΗΓΕΛΙ
- ѕ ΗΙ ΤΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ .

<S5>

- α ΗΙ СЛЪТЪ ИЖДЕКОУНΗΤΙ .
- β ΗΙ СЛЪТЪ ИСΚΟΝΗ .
- в ΗΙ СЛЪТЪ ИЖДЕКОУНΗΤΣΙ .
- ε ΗΙ СЛЪТЪ ΔΙΣΚΟΥΝΗΤΣΙ .
- б ИСΚΟΝΗ СΛΟΒΕΥΝΗΣΚΖΙΛΑ ΚΑΙΝΗΤΣΙ .
- г ИСΚΟΝΗ .
- ѕ ΗΙ СЛЪТЪ ИСΚΟУНΗΤΣΙ .

<S6>

- α ΤΑΚΟ ΗΙΔΟΥΒΗΣΚΑΙ Ι ΡΗΥΒΗΣΚΑΙ Ι ΕΛΛΗΝΗΣΚΑΙ . ΙΗΔΕ ΟΥΤΣ ΚΟΝΑ СЛЪТΣ .
- β ΤΑΚΟ ΗΙΔΟΥΒΗΣΚΑΙ . Ι ΡΗΥΒΗΣΚΑΙ . Ι ΕΛΛΗΝΗΣΚΑΙ . ΙСΚΟΝΗ СЛЪТΣ

- б** ИКО ЖИДОВЪСКИ . И ЕЛЛИНЪСКИ ИЗ НАЧАЛА СЪТЪ .
с ИКО ЖИДОВЪСКАТА И ЕЛЛИНЪСКАТА ИЖЕ ОТЪ ЗАКОНА СЪТЪ .
в ТАКОЖЕ ЖИДОВЪСКИВА ГРЕЦЪСКИВА . ИЖЕ ИЖЕ ИСКОНИ
г ИКО ЖИДОВЪСКИ . ЕЛЛИНЪСКИ . РИМЪСКИ . ИЖДЕКОНИИ СЪТЪ .
с ТАКОЖЕ ЖИДОВЪСКА И РИМЪСКА И ЕЛЛИНЪСКА . ИЖДЕ ОТЪ КОНА СЪТЪ
 <S T>
а И ПРИВАТИ СЪТЪ БОГОМЪ .
в И ПРИВАТИ СЪТЪ БОГОМЪ .
б И ПРИВАТИ СЪТЪ БОГОМЪ .
с И ПРИВАТИ СЪТЪ БОГОМЪ .
в БОГОМЪ ПРИВАТИ СЪТЪ .
г И ПРИВАТИ СЪТЪ БОГОМЪ .
с И ПРИВАТИ СЪТЪ БОГОМЪ .

Несъвместимост на текстовете

На парадигматичната ос може да се открият някои четения от явно по-ниско качество:

- 1: **аег** нечленувано > **вбс** членувано
- 2: **авс** несконен > **бег** членен, **авбвс** мн. ч. > г ед. ч. > е пропуск, **ег** членувано > **авбвс** нечленувано
- 3: **бев** мн. ч. > **авг** ед. ч., **авбвг** перфект > е аорист
- 4: **авбвс** текст > г пропуск
- 5: **авбс** сном. гл. > **вг** пропуск, **авбвс** «изначални» > е «законни» (също в 6)
- 6: **авбс** тако > **вс** такоже, **ев** членувано > **авбс** нечленувано, **авбвс** съгласувано с 2 > б несъгласувано, **авг** «римски» > **бев** пропуск
- 7: **авбг** приват > **ев** приватен, **авг** съгласувано с 2 > **бс** несъгласувано

Но хипархетиповете **а** и **в**, изтъкнати от Джамбелука-Коссова [4] като най-верни свидетели на архетипния текст, се намират ту на лявата, висшата страна, ну на дясната, нисшата, ту в съгласие, ту в несъгласие; и хипархетип **с**, който тя поставя в скромното положение на “руска редакция”, дава толкова по-качествени четения, колкото хипархетип **д**, и който тя определя като по-значим.

Освен това трябва да се разглеждат и четенията, чието противоречие не може да бъде решено с критерии от лингвистично или текстуално естество:

- 1: **авс** аорист : **бс** нтъ : **в** грък , **авбс** глаголжит : **бс** сътз глаголжит
- 2: **авг** книжи : **бс** писмена
- 3: **авбег** ко : **в** а : **с** няма
- 4: **авб** мнѣли : **с** мнѣли : **вс** апостоли
- 5: **ав** ижеконен : **вбс** ижеконен
- 6: **ав** ижеде отъ кона : **г** ижедеконенди : **вб** ижеконен : **б** из начала

И тук, както по-горе, съгласието на хипархетиповете никак не е последователно. Най-важното обаче е, че по синтагматичната ос съотношенията на седемте хипархетипа са такива, че текстовете им са несъвместими: като цяло нито един от тях не може да бъде изведен от друг, нито да бъде смятан за източник на друг. Те трябва да се разглеждат като равностойни. Изходът на проучването е явно незадоволителен, но той не може да се отрича.

Несъвместимост на решенията

Между противоречивите четения в образаца на текста има две, които имат пряко отношение към глаголическото писмо, изначалното писмо на дадената творба:

3: аѢrs чнѡ : Ѣ тѣхъ : б нхъ

4: аѢb мнѣам : Ѣ мнѣам : Ѣs мнѣамн : г пропуск

Най-старата глаголица изглежда е съдържала буквата Ъ с п (II), буквата х под форма, лесно обърквана с г (II), а също по всяка вероятност единствена буква ѡ за полугласните, включително и јъ под форма, лесно обърквана с о (II); вж. Vyncke-Detrez 1992). Така в 3 б нхъ е било възприето в Ѣс за дефектна форма и предадено като тѣхъ, като аѢrs са прочели ѡго и предали тѣго. Също така 4 Ѣ аѢам е било прочетено като аѢам от аѢb, аѢам от Ѣs и просто пропуснато от г. Разбира се, посоката на погрешните четения може да е обратна, но това не обезсилва значението на факта.

Решенията на четенето в двата случая са несъвместими помежду си и свидетелствуват за пълната независимост на кирилските хипархетипове. Освен това те ни насочват и към това, че разминаванията на хипархетипните текстове трябва да се свързват пряко с времето и средата, в които дадената творба е преодолявала бариерата между старото глаголическо и новото кирилско писмо. И накрая несъвместимостта на решенията на проблемите да се чете един глаголически текст и да се предаде на кирилица, вярно предавани от преписвачите за девет века, свидетелстват за факта, че авторите на кирилските хипархетипове са оставили доказателства за несъразмерност на способностите със задача и че, следователно, текстовете им трябва да се разглеждат преди всичко като идиолектни версии.

Текстова палеонтология

Как да излезем от апорията?

Отвъд “глаголическата бариера”, където липсват свидетели, правилото “кое от двете е било сведено до второто?” (*utrum in alterum abiturum erat?*), досега верният ни гид в аргументирания избор от предадените разночетения, се видоизменя в “какво е било сведено до какво?” (*quid in quid abiturum erat?*), и с това загубва своето значение. Излизаме от текстологията в тесния смисъл и влизаме в областта на една “текстова палеонтология”, където в обръщение влизат редица фактори, неизвестни засега поради липсата на достатъчно подробни и обективни описания на историко-културната среда.

Досега издателите на дадената творба просто са направили произволен избор от запазените хипархетипове, за да издадат един сякаш

“архетипен” текст. Наистина те са се погрижили да “подобрят” този хипархетип, като са възприели в него всяко от четенията, смятани за “по-добри” от алтернативните хипархетипове, обаче едновременно са отхвърлили другите хипархетипове като такива. Изданията им следователно са крайно уязвими: те остават в сила само дотолкова, доколкото с тях са съгласни ползвателите. А съгласието не може да подмени истината.

За да излезем от посочената апория е необходимо следното:

1) Да се откажем от бързото установяване на архетипния текст.

Стремежът за бързи конкретни резултати срещу най-малки усилия е толкова човешки, че не може да се отрече, особено когато става дума за така тясно свързани прояви, каквито са нашите текстове. Той трябва обаче да бъде обуздаван с оглед на реалните и материалните трудности, които трябва да преодолеем, а също и с оглед на изискването всеки текстологичен факт да бъде обяснен, преди да бъде приет като такъв.

2) Да задълбочим проучването на запазените свидетелства.

Описаните горе точни и недвусмислени похвати трябва да бъдат приложени върху целия текст на творбата, преди да се възобнови дискусията за отделните четения на хипархетиповете, защото дискусията може да стане плодотворна само когато проявите се разглеждат не поотделно, а в системата на отношенията, от която са част.

3) Да включим в проучването всички данни за структурите на контекстите на свидетелствата.

Старославянските текстове, поне до времето на митрополит Петро Могила, като правило не се преписват отделно. Преписват се, макар и по избран начин, книги, а техните структури винаги оставят следи в произведените от тях книги. Поради това, че липсват извънтекстови данни за книгите, в които е предавана творбата, текстологичното ѝ проучване е лишено от най-сигурните опорни точки за изучаването на последователността на зависимостите в историята на нейната трансмисия.

4) Да включим в проучването всички кратки версии на творбата.

Кратките версии на творбата досега са сумарно характеризирани като вторични и индивидуални. На такова характеризиране се противопоставят техните собствени погрешни четения на глаголицата, които не повтарят четенията на пълните версии, а също и тяхната собствена затворена традиция, също толкова вярна, колкото традицията на пълните версии. Те трябва да бъдат привлечени, както и патристичните цитати в проучването на библейските текстове, като цяло в текстологичното проучване на дадената творба.

5) Да задълбочим изследването на проблемите при транскрипцията от глаголица на кирилица.

Значенията ни за глаголическото писмо са фактически спрели на равнището на Vajs 1936. Необходимо е да се възобнови и задълбочи изследването на транскрипционните проблеми и техни различни решения според модела на Popovski 1989, като на първо място се поставят такива транскрипции на кирилицата, наред с които са запазени изцяло или частично и глаголически свидетели (напр. славянският превод на *Паренесиса* на Ефрем Сирин).

6) Да имаме предвид и възможността за актуализация на текстовете при транскрипция на кирилицата.

Предметът на дадената творба са славянските букви. Глаголическият ѝ текст без съмнение е съдържал фактически несъответствия с кирилската азбука, подлагани на поправка при транскрипция. Така броят на буквите в седемте кирилски хипархетипа се дава като 38, което няма съответствия нито в една от кратките версии, нито в един от транскрибираните от глаголица акростихове (напр. *Азбучната молитва* на Константин Преславски, вж. Куев [5]).

7) Да създадем такъв модел на трансмисия на текстовете, който е в състояние да включи и проявите на една максимално вярна трансмисия.

Досега негласната презумция на изследванията по старославянска текстология е била, че традицията на тези текстове е била напълно съобразена с традицията на класическите гръцки и латински и на народните западноевропейски текстове. Нашият анализ доказва, поне за дадената творба, наличието на трансмисия с такава степен на вярност, която почти не е позната в онези традиции. Докато не бъдем в състояние да установим пълния набор на диференциални признаци на трансмисията на старославянски текстове, няма да можем да дадем удовлетворително обяснение на нито една от срещаните в нея прояви.